

Sağlık bakım uygulamalarında etik duyarlılık

Hale TOSUN^a

ÖZET

Hasta/sağlıklı bireyin fiziksel olduğu kadar, emosyonel yönden de anlaşılması sağlık profesyonellerinin etik duyarlılığının bir göstergesidir. Çünkü duyarlılık, ahlaki yanıtın ayrılmaz bir parçasıdır. Etik sorunu belirleme yeteneği olan “Etik Duyarlılık” etik ilkeler doğrultusunda savunulabilir olmalıdır. Etik duyarlılık etik sorunu çözmek, açıklık getirmek ya da eylemi haklı çıkartmanın yanı sıra etik ikilemi önleme noktasında da son derece önemlidir. Hemşirelik, mesleki felsefe ve bilimsel bir etik yapı üzerine temellendirilmiştir. Etik duyarlılık değer ve mesleki performansın doğasında yer alan alturizm ile açıklanabilir. Bu noktada hemşirenin objektif gözlem yeteneği ve empatik yaklaşımı etkilidir. Etik ikilem ya da sorunlar karşısında karar verme sürecinde etik ilkeler doğrultusunda hareket etme, etik duyarlılığın gelişimine bağlıdır. Bu derlemede klinik uygulamada karşılaşılan etik sorunların giderilmesinde etik duyarlılık kavramının hemşireler için önemini vurgulamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etik, etik duyarlılık, hemşirelik

Ethical sensitivity in health care practices

ABSTRACT

Understanding the patient / healthy individual both physically and emotionally is an indicator of the ethical sensitivity of health professionals. Because sensitivity is an integral part of the moral response. "Ethical Sensitivity", which has the ability to determine the ethical problem, should be defensible in line with ethical principles. Ethical sensitivity is extremely important in solving the ethical problem, clarifying or justifying action, as well as avoiding ethical dilemmas. Nursing is based on professional philosophy and a scientific ethical structure. Ethical sensitivity can be explained by altruism inherent in value and professional performance. At this point, the nurses' objective observation ability and empathic approach are effective. Acting in line with ethical principles in the decision-making process in the face of ethical dilemmas or problems depends on the development of ethical sensitivity. In this review, it is aimed to emphasize the importance of ethical sensitivity for nurses in overcoming ethical problems encountered in clinical practice.

Key words: Ethic, ethical sensitivity, nursing

Geliş Tarihi: 20.02.2021

Kabul Tarihi: 04.04.2021

^aSağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Sağlık Bilimleri Fakültesi, İstanbul, Türkiye, e-posta: haletosun@gmail.com ORCID: 0000-0001-5362-6793

Sorumlu Yazar/Correspondence: Hale Tosun e-posta: haletosun@gmail.com

Atıf: Tosun H. Sağlık bakım uygulamalarında etik duyarlılık. *Sağlık ve Yaşam Bilimleri Dergisi* 2021;3(1):101-104.

Citation: Tosun H. Ethical sensitivity in health care practices. *Journal of Health and Life Science* 2021;3(1):101-104.

GİRİŞ

Teknolojik açıdan hızlı gelişim tanı, tedavi ve bakım uygulamalarında sağlık hizmeti sağlayıcılarının yaşadığı etik sorun/ikilemleri beraberinde getirmektedir. Bu durum tüm sağlık profesyonellerinde olduğu gibi hemşirelerinde etik karar verme gereksinimini daha da arttırmaktadır.¹

"Etik" kelimesi Yunanca "ethos" kelimesinden türemiştir. İnsan etik değerleri olan yegane varlıktır. Bireye belli bir düzen ve barış içerisinde yaşam olanağı sağlayan kavramlardan biridir.² Her eylem bir etik ilişki sonuç ürünüdür. Etik; bilgi, bilinç ve anlayışın yanı sıra "bakım verme" de sunulabilecek yumuşak, esnek yaklaşıma dayalı bir tutum ve ahlaki akıl yürütme yolu ile geliştirilmelidir.³ Etik ilkeler, doğru veya yanlış olarak kabul edilen bir dizi kural ve davranışa göre neyin doğru veya yanlış sayıldığını vurgulayan çerçeveyi şekillendirir.⁴

Etik, bireyin toplumsal düzeyde ortaya koyduğu ve diğer bireyleri etkileyen eylem ve sonuçların olduğu düşünme süreçleri ile ilişkili bir kavramdır. Bu nedenle etik geçmişten günümüze ve hatta gelecekte bireylerin tutum ve davranışları değerlendirmede evrensel ilke ve kurallardır.⁵

Sağlık hizmetinin sunumunda bakımın öncelikli sorumlusu olan hemşireler kesintisiz bir şekilde hasta ile iletişimde bulunma ve genişleyen rol ve sorumlulukları gereği çözüm bulmakta zorlandıkları etik ikilemler yaşamaktadırlar.⁶ Bu sorunların çözümünde önemli olan etik duyarlılık, bireyin tepkilerini ve duygularını yorumlama, gerekli eylem veya kararları alma, olası sonuçların insanlar üzerindeki etkisini inceleme, bu kararların, eylemlerin ve sonuçların sorumluluğunu kabul etme becerisi ve yeteneğidir.⁷ Etik duyarlılık, gerçekleştirilecek eylemin temel bir bileşeni olarak tanımlanmanın yanı sıra, azalması veya yokluğu, hemşirelerin mesleki yükümlülüklerini yerine getirmenin önünde bir engel oluşturmaktadır. Hemşirelerin mesleki açıdan etik yükümlülüklerini etik ilkeler doğrultusunda yerine getirmede etik duyarlılığın değerlendirilmesi bir gerekliliktir.⁸ Etik duyarlılık, karşılaşılan etik sorunları çözmenin yanı sıra, aynı zamanda etik ikilemleri veya çatışmaları önlemesi açısından da önemlidir.⁹ Etik duyarlılık, bireyin savunmasız durumda duygusal ve zihinsel algılarının tanımlanmasına ve başkaları tarafından alınan kararların etik sonuçlarının farkına varılmasına olanak tanır.¹⁰

Etik bir sorunu belirlemek etik duyarlılık gerektirir. Klinik uygulamada etik açıdan olayı sorgulamak, bunun için etik karar verme süreci ile durumu değerlendirmek ve yönetmek etik sorunun giderilmesinde ön şart olarak düşünülmelidir.^{11,12}

Sağlık bakım uygulamalarında hemşirelerin yaşadığı etik ikilem/sorunlar çelişen değer ve duyguların bir sonucudur. Bu olayın daha karmaşık hale dönüşmesine ve çözümünde güçlükler yaşanmasına neden olur.¹³ Hemşireler için bakımın merkezinde hasta vardır. Hemşireler rol ve sorumluluklarını yerine getirirken hastanın savunucusu olma yaklaşımlarını önemsemelidirler. Bu nitelikli bakımın sağlanması ve sürdürülmesi kadar gereklidir.¹⁴

Klinik uygulamada karşılaşılan etik sorunların giderilmesinde etik duyarlılık kavramının hemşireler için ne derece önemli olduğunu vurgulamak amacı ile bu derleme planlanmıştır.

Etik

Etik, insanın oluşturduğu değerlerin bir oluşumdur. Etik ilkeler, etik yaklaşımın çerçevesini belirlemenin yanı sıra, verilecek kararın doğru olarak kabul edilmesini sağlayan bir dizi kural ve davranışlardır.⁷ Erdem etiği, genellikle, kararları ve karar vericileri tamamen kendi değerlerine göre yönlendirmek için mevcut kılavuzlar olmadığında devreye girer.¹⁵

Etik ilkeler

Etik ilkeler mesleğin değerlerini belirler ve profesyonellerin bunlara göre nasıl davranması gerektiği konusunda bilgilendirir. Etik sorunlar, çözümü oldukça zor bir konudur. Sorun karşısında birden fazla çözüm alternatifi olması durumu etik ikilem olarak tanımlanmaktadır. Etik ikilem çözümünde temelde yapılması gereken, evrensel etik ilkeler doğrultusunda neyin yapılması gerektiğine karar vermektir.¹⁶

Hemşirelik uygulamalarında yer alan temel etik ilkeler; **Zarar vermeme-yarar sağlama**, uygulama sonucu ortaya çıkabilecek zararın ortadan kaldırılması için risklerin belirlenmesi ve o doğrultuda gerekli önlemleri alarak, zarar vermeme bunun yanı sıra yarar sağlamanın elde edilmesidir. **Özerklik**, bireyleri karar alma sürecine dahil etmek ve kararlarına saygı göstermektir.¹⁷ Hastanın kendisine yapılacak işlem hakkında bilgi verilmesi ve bu şekilde sürece dahil edilerek uygulama kararının kendisine bırakılması özerklik ilkesinin gereği hastaya sunulan karar verme fırsattır. Bu nedenle özerklik ve bilgilendirilmiş onam birlikte ele alınmaktadır. Özerklik hastanın kendisine ve kararına duyulan saygının da bir göstergesidir. Hastanın tedaviyi kabul etme hakkı kadar reddetme hakkı da bulunmaktadır. Bu nedenle hastanın özerkliği gereğince hangi kararı alırsa alsın saygı göstermek gerekir.¹⁶ Ayrıca işlem öncesinde alınan bilgilendirilmiş onam hastanın yapılacaklara ilişkin verdiği izindir. Burada ön koşul, uygulanacak işlem/prosedürün risk ve faydaları hastanın anlayacağı şekilde açıklanır ve izin vermesi durumunda işlem uygulanmalıdır. Bilgilendirilmiş onam sağlık

profesyoneli ve hasta arasındaki karşılıklı anlaşma ile karar verme sürecidir.¹⁸ Uygulamada özerklik ilkesine uygun davranmanın birey açısından fayda sağladığı belirlenmiştir. Bu aynı zamanda nitelikli bakımı ve hasta güvenliğini sağlar.¹⁹ **Adalet**, en çok ihlal edilen etik ilke olmakla birlikte kaynakların eşit ve adil dağılımını gerektirir. Bu ilke kapsamında sağlık profesyonelinin kendi eylem ve sonuçlarının sorumluluğunu kabul etmesi ayrıca uygulama/girişimlerine ilişkin gerektiğinde hesap verebilir olması da önemlidir, **Doğruluk ve dürüstlük**, hastaya ilişkin bilgilerin gerçek ve doğru şekilde paylaşılmasıdır. **Sadakat**, hastaya ilişkin bilgilerin paylaşılmasında gerekli özenin gösterilmesidir. **Savunuculuk**, hastanın haklarını gerektiği şekilde savunmak ve gereksinimlerini belirtmesi için cesaretlendirmektir.¹⁷

Etik İkilemler

Hemşireler çok çeşitli nedenler ile etik ikilemler yaşamaktadır. Sıklıkla yaşanan sorunlar; yaşam sonu bakım ünitelerinde hastaların acılarını dindirmede yaşanan çaresizlik, görev ve sorumlulukların net olmaması, kuruma ait örgütsel destek yetersizliği ve organizasyondaki maliyet artışlarına ilişkin talepleri karşılamada yaşanan güçlüklerden kaynaklı olarak ortaya çıkmaktadır.^{2,20,21}

Etik ikilem, bireyin doğru olarak bildiği fakat uygulayamadığı durumlarda da ortaya çıkar. Hemşirelerin yaşadığı kurumsal kısıtlamalar doğru eylemin yapılmasını nerede ise imkansız kılar. Bu durumun uzaması ve olumsuz etkileri sonucunda; öfke, hayal kırıklığı, suçluluk, motivasyon eksikliği, tükenmişlik ve işten ayrılma yaşanabilir.²² Karşıt etik ilkelerin yarattığı çatışma sonuçları etik açıdan ikilem yaşanmasına neden olmasına rağmen, genel yaklaşım birey için en iyi fayda sağlayan seçeneğin tercih edilmesidir. Etik karar verme, iki eşit derecede iyi veya kötü seçim arasında tercih yapmayı gerektirir.¹⁵ Hemşirelikte etik karar verme süreci, yaşanan etik ikilem karşısında hemşirenin bilişsel yetilerini kullanarak bir yargıda bulunması ve sonuç olarak gereken seçimin uygulamaya aktarılmasıdır.²³

Hemşirelerin karşılaştıkları etik ikilemlere karşı çözüm noktasında etik ilke ve mesleki değerler karar verme sürecindeki tutum ve davranışlara rehberlik eder.²⁴ Hemşirelik uygulamalarında etik ikilemler yaygın olarak görülmektedir. Etik ikilemleri çözmek karmaşık olmasının yanı sıra karar verme sürecinde etik ilkelerin anlaşılmasının gerektirdiğini de göstermektedir.²⁵

Hemşirelik ve Etik Duyarlılık

Hemşire olmak uygulama alanında bilimsel yeterliliğin yanı sıra birçok yeti ve yeterliliği gerektirmektedir. Hemşirenin duyarlılığı, hastanın birey olarak hastalığı ile ilgili deneyimlerini anlamının temelinde yatar.²

Hemşirelik uygulamaları holistik yaklaşım ile birlikte yaşam ve sağlıkla ilgili gerekli olan etik temellere dayanmaktadır. Hemşireler, hastaların zarar görmeme, insan haklarına ve kültürel haklara saygı duyma yükümlülüğüne kadar uzanan geniş bir perspektif ile uygulamalarını gerçekleştirir. Onurun korunması insan yaşamının gerekliliği olmakla birlikte bakım kavramında temellendirilmesi gereken bir yaklaşımdır.¹³

Hemşirelerin rol ve sorumluluklarını yerine getirirken profesyonel değerler ve etik ilkeler doğrultusunda hareket etmesi, teorik alt yapısı ile gerekli olan nitelikli bakımı gerçekleştirmesi beklenir. Bunu yaparken de kendi değerlerinin bakım verdikleri bireyi ne ölçüde etkilediğinin farkında olmalı ve bunu profesyonel değerleri ile bütünleştirmelidir.²⁶ Duyarlılık, ahlaki yanıtın ayrılmaz bir parçası olmakla birlikte, hasta ya da sağlıklı bireyin durumunun yorumlanması olarak da algılanmalıdır. Çünkü hasta için gerçek olan durum, içinde bulunduğu acı veren duygudur. Hemşirelik uygulamalarında etik duyarlılığın varlığı ve gelişimi önemlidir. Bunun için hemşirenin öncelikle kendi değerlerini ve hastanın değerlerini bilmesi ve saygı duyması gerekir. Bu aynı zamanda hastanın savunuculuğunu sağlama noktasında da etkilidir.²

Etik duyarlılık, etik karar vermenin öncüsüdür. Etik duyarlılık gösteren hemşire, bireyin yanıtlarını ve duygularını değerlendirirken burada sezgi ve deneyimlerinden yararlanmayı göz ardı etmemeli ve olası çözüm yollarını belirlemelidir.²⁷ Etik duyarlılık ikilemlerin çözümünde önemli olmakla birlikte, duyarlılıkları yüksek olan hemşireler etik sorunu daha kolay belirlemekte ve bu durum ile baş etmekte zorlanmaktadırlar.^{28,29} Sağlık profesyonellerinde etik duyarlılık ve etik sorun deneyimleme arasında pozitif yönde bir ilişki bulunduğunu gösteren araştırmalar da bulunmaktadır.^{30,31} Etik duyarlılık bireyin verdiği yanıtları yorumlama ve bu doğrultuda gerekli eylem ve kararları alma, olası sonuçları ve etkilerini değerlendirerek verilen kararların sorumluluğuna ortak olmayı gerektirir.^{7,31}

SONUÇ

Etik duyarlılık, hemşirelik bakım uygulamalarının üzerinde oldukça etkilidir. Hastaları destekleyen etik karar vermede rehberlik sağlar. Etik ilkelerin hastanın yararına kullanımı ve hasta için en doğru kararın verilmesi etik duyarlılığı gerektirir. Etik duyarlılığın gelişmesi, hemşirelerin hastalara karşı nitelikli ve etik ilkelerin benimsendiği bakımı sağlayan bir tutumun ortaya konmasına olanak tanır. Bu nedenle etik duyarlılık, profesyonel anlamda bakım sorumluluğu bulunan hemşireler için son derece önemlidir.

KAYNAKLAR

1. Schluter J, Winch S, Holzhauser K, Henderson A. Nurses' moral sensitivity and hospital ethical

- climate: A literature review. *Nursing Ethics*. 2008;15(3):304-321.
<https://doi.org/10.1177/0969733007088357>.
2. Tosun H. Ahlaki duyarlılık anketi (ADA): Türkçe geçerlik ve güvenirlik uyarlaması. *Journal of Contemporary Medicine*. 2018;8(4):316-321.
 3. Babadağ K. Hemşirelik ve değerler. Ankara: Alter Yayıncılık; 2010:31-41.
 4. Kulju K, Suhonen R, Leino-Kilpi H. Ethical problems and moral sensitivity in physiotherapy: a descriptive study. *Nurs Ethics*. 2013;20(5):568-577.
 5. Oğuzhan G, Zevde Aydın G, Bölükbaş FB. Hemşirelerin ahlaki duyarlılıklarının belirlenmesi: Bir devlet hastanesi örneği. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*. 2019;6 (2):91-99.
 6. Kahriman İ, Yeşilçiçek Çalık K. Klinik hemşirelerin etik duyarlılığı. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2017;6(3): 111-121.
 7. Rahnama F, Mardani-Hamoooleh M, Kouhnavard M. Correlation between moral sensitivity and self-esteem in nursing personnel. *J Med Ethics Hist Med*. 2017;10(16):1-8.
 8. Milliken A. Nurse ethical sensitivity: An integrative review. *Nursing Ethics*. 2018;25(3):278-303.
<https://doi.org/10.1177/0969733016646155>.
 9. Fırat B, Karataş G, Barut A, Metin G, Sarı D. Acil servis hemşirelerinin etik duyarlılıklarının incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*. 2017;10(4):229-235.
 10. Esmaelzadeh F, Abbaszadeh A, Borhani F, Peyrovi H. Ethical sensitivity in nursing ethical leadership: a content analysis of Iranian nurses experiences. *Open Nurs J*. 2017;31(11):1-13.
<https://doi.org/10.2174/1874434601711010001>.
 11. Gjerberg E, Førde R, Pedersen R, Bollig G. Ethical challenges in the provision of end-of-life care in Norwegian nursing homes. *Social Science & Medicine*. 2010;71(4):677-684.
 12. Borhani F, Abbaszadeh A, Muhammed E, Ghasemi E, Farahani MJH. Moral sensitivity and moral distress in Iranian critical care nurses. *Nursing Ethics*. 2017;24(4):474-482.
 13. Lutzen K, Blom T, Ewalds-Kvist B, Winch S. Moral stress, moral climate and moral sensitivity among psychiatric professionals. *Nursing Ethics*. 2010;17(2): 213-224.
 14. Jaafarpour M, Khani A. Evaluation of the nurses' job satisfaction, and its association with their moral sensitivities and well-being. *J Clin Diagn Res*. 2012;6(10):1761-1764.
<https://doi.org/10.7860/JCDR/2012/4068.2638>.
 15. Rainer J, Kraenzle Schneider J, Lorenz RA. Ethical dilemmas in nursing: An integrative review. *J Clin Nurs*. 2018; 27:3446-3461.
 16. Menendez J.B. Informed consent essential legal and ethical principles for nurses. *JONA'S Healthcare Law, Ethics, and Regulation*. 2013;15(4):140-144.
 17. Hunt F. Nursing ethics and moral courage in nursing practice. *J Nurs Res Pract*. 2020;4(3):1-2.
 18. Berman A, Synder S, Gernaly F. Nursing Ethics. In: Kozier and Erb's Fundamentals of Nursing. Tenth Ed. New Jersey: Pearson Education; 2016:77-80.
 19. AllahBakhshian M, Alimohammadi N, Taleghani F, Yazdan Nik A, Abbasi S, Gholizadeh L. Barriers to intensive care unit nurses' autonomy in Iran: A qualitative study. *Nursing Outlook*. 2017;65(4):392-399.
 20. Shoorideh FA, Ashktorab T, Yaghmaei F, Alavi MH. Relationship between ICU nurses' moral distress with burnout and anticipated turnover. *Nurs Ethics*. 2015; 22(1): 64-76.
 21. Keny DJ. Ethical issues in advanced Practice Nursing. In: Blair KA. Advanced Practice Nursing Roles. Sixth Ed. New York: Springer Publishing Company; 2019:235-247.
 22. Ohnishi K, Kitaoka K, Nakahara J, Va'lima'iki M, Kontio R, Anttila M. Impact of moral sensitivity on moral distress among psychiatric nurses. *Nursing Ethics*. 2019;26(5):1473-1483.
 23. Temiz Z, Öztürk D, Ünver S, Tohumat ŞG, Akyolcu N, Kanan N, Nur F. Cerrahi birimlerde çalışan hemşirelerin etik duyarlılıklarının belirlenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2017;20(2):83-89.
 24. Karaçar Y, Bademli K, Özgönül ML. Hemşirelerde kişisel değerler ile etik duyarlılık arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Türkiye Biyoetik Dergisi*. 2020;7(2):47-58.
 25. Huffman D, Rittenmeyer L. How professional nurses working in hospital environments experience moral distress: A systematic review. *Critical Care Nursing*. 2012; 24:91-100.
 26. Caner N, Sezer Efe Y, Erdem E, Başdaş Ö, Bayat M, Yıldırım M. İntörn hemşirelerde mesleki değerler ve etik duyarlılık. *Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2019; 28 (3):123-128.
 27. Comrie R. An analysis of undergraduate and graduate student nurses' moral sensitivity. *Nursing Ethics*. 2012;19(1):116-127.
 28. Robichaux C. Developing ethical skills: from sensitivity to action. *Crit Care Nurse*. 2012;32(2): 65-72.
 29. Lützen K, Kvist BE. Moral distress: a comparative analysis of theoretical understandings and inter-related concepts. *HEC Forum*. 2012;24(1):13-25.
 30. Nejad sarvari N, Abbasi M, Borhani F, et al. Relationship of moral sensitivity and distress among physicians. *J Trauma Emer Med*. 2015; 20(2):21-26.
 31. Escolar-Chua RL. Moral sensitivity, moral distress, and moral courage among baccalaureate Filipino nursing students. *Nurs Ethics*. 2018;25(4): 458-469.